

ТЕМА 9

Основи методики розслідування злочинів проти життя та статевих злочинів

План лекції

1. Криміналістична характеристика злочинів проти життя.
2. Тактичні прийоми розслідування вбивств.
3. Криміналістична характеристика статевих злочинів.
4. Тактичні прийоми розслідування статевих злочинів.

1. Криміналістична характеристика злочинів проти життя

Криміналістична характеристика вбивств

Злочини проти життя та здоров'я передбачені в розділі 2 (“Злочини проти життя та здоров'я особи”), розділі 15 (“Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян”), розділі 18 (“Злочини проти правосуддя”) Кримінального кодексу України.

По факту злочину, пов'язаного зі смертю людини, не завжди ясно спочатку, чи мало місце посягання на життя людини, чи дії злочинця були направлені на інший об'єкт, а смерть стала супутнім результатом. Умисні вбивства, як правило, попередньо готуються, ретельно обирається спосіб вбивства, а також способи приховування вбивства, знищення слідів.

В криміналістичній характеристиці вбивств велике значення має вирішення питання: чи був цей злочин очевидним чи таємним.

Очевидне – це вбивство, скоєне відомою особою в присутності інших осіб або у відсутності їх, але винний був одразу затриманий або з'явився з повинною. Очевидні вбивства скоюються на побутовому підґрунті внаслідок сварок, ревнощів, в стані сильного душевного хвилювання, при перевищенні

меж необхідної оборони (внаслідок конфлікту).

Таємним являється вбивство, вчинене у відсутності інших осіб. Винний до нього готується, а після вчинення вживає заходів щодо приховування слідів і своєї причетності. Такі вбивства скоюються із користі, при грабежах, із хуліганських мотивів, на сексуальному підґрунті.

Розмежування вбивств на очевидні і таємні дозволяє вже при порушенні справи обрати відповідне направлення розслідування.

При очевидних вбивствах слідчий після огляду місця події концентрує свої зусилля на встановленні:

- чи відповідають показання винного і свідків об'єктивній картині події;
- мотивів вбивства;
- даних, що характеризують винного і потерпілого, їх взаємовідносини;
- обставин, що сприяли скоєнню злочину.

При таємних вбивствах основною задачею являється встановлення обставин події і винного, інколи встановлення особи потерпілого.

Вивчення особи потерпілого – важлива складова процесу розслідування. Це і автобіографічні відомості, і службова, і громадська, і побутова характеристика, відомості про стан здоров'я, судимості, коло знайомих, світогляд, поведінку. В сукупності ці дані дозволяють визначити *індивідуальну віктимність* потерпілого (потенціальну здатність, обумовлену біофізичними, психологічними і соціальними властивостями стати жертвою злочину у відповідній життєвій ситуації).

На підставі відомостей про фізичні, психічні і соціальні ознаки потерпілого слідчий може уявити приблизну модель його особистості, що сприятиме висуванню версій про обставини, мотиви вбивства, особи винного.

Одним із основних елементів криміналістичної характеристики вбивств є дані про спосіб їх вчинення. Це цілий комплекс дій злочинця, спрямованих на підготовку, здійснення злочинного умислу і приховування слідів.

Інколи, при необережних вбивствах, суб'єкти злочинів теж вживають заходів для приховування слідів. Такі дії не

охоплюються поняттям “спосіб вчинення злочину”. Взаємозв’язок дій, що утворюють спосіб вчинення вбивств, обумовлюється об’єктивними і суб’єктивними факторами. На спосіб можуть вказувати: кількість учасників, фізична сила злочинця і потерпілого, знаряддя, що були використані.

З метою приховування вбивства і слідів злочинці удаються до різних дій в залежності від умов місця скоєння злочину.

Способи приховування слідів

За обставин, коли винний не має можливості інсценувати самогубство, нещасний випадок, пояснити причину зустрічі з потерпілим, його появу в своїй квартирі злочинець переслідує мету:

- взагалі приховати факт насильницької смерті;
- знищити сліди своєї причетності;
- створити обстановку про вчинення вбивства іншою особою;
- ускладнити встановлення особи потерпілого;
- приховати або знищити знаряддя;
- замаскувати істинні мотиви.

Інсценування самогубства, нещасного випадку, природної смерті, скоєння злочину іншою особою полягає в першу чергу в зміні обстановки на місці злочину, фальсифікації слідів, тілесних ушкоджень, поширенні неправдивих відомостей про обставини зникнення особи.

На інсценування можуть вказувати ознаки:

- неможливість вчинення потерпілим дій, на які посилається винний;
- наявність слідів боротьби;
- зміна обстановки на місці події і знищення слідів;
- протиріччя в поясненнях зацікавлених осіб;
- негативні обставини.

Час і місце скоєння злочину як елемент криміналістичної характеристики вбивств.

Практика свідчить, що ці злочини більшістю скоюються вночі або ввечері за місцем проживання потерпілого чи винного (особливо при розтинанні трупа).

Дані про злочинця як елемент криміналістичної характеристики вбивств.

Особи вбивць часто характеризуються очевидними або прихованими властивостями – егоїзм, жорстокість, агресивність, жадність. Деякий цинізм, неврівноваженість психіки, зловживання алкоголем.

Обставини, які підлягають встановленню:

- причина смерті (насильницька чи ні);
- хто потерпілий (його характеристика);
- яким способом спричинена смерть;
- коли наступила смерть;
- чи являється місце виявлення місцем скоєння вбивства;
- хто скоїв злочин, кількість злочинців (чи є негативні обставини);
- мотиви вбивства.

2. Тактичні прийоми розслідування вбивств

1. Початковий етап розслідування вбивств

Діяльність слідчого по встановленню обставин вбивства (точного часу його скоєння, способів і мотивів, особи потерпілого і вбивці), як правило, на початковому етапі пов'язана з трудомною перевіркою багатьох версій, виявленням і дослідженням різних за походженням слідів і речових доказів.

Приводами до порушення кримінальної справи можуть бути:

- виявлення трупа із ознаками насильницької смерті;
- заяви очевидців вбивства, потерпілих, які залишились живими;
- зникнення людини при наявності обставин, що можуть свідчити про вбивство;
- явка з повинною.

При зникненні людини необхідно встановлювати такі підстави:

- відсутність мотивів для раптового зникнення;
- нездійснення дій, необхідних для вибуття з місцевості (звільнення з роботи);
- наявність документів, без яких особа, що зникла, не

може перебувати в іншому місці;

- відомості про погрози;
- встановлення слідів, інших об'єктивних даних, що свідчать про можливе вбивство.

При отриманні даних про самогубство, необхідно встановлювати мотиви для з'ясування, чи не було це доведення до самогубства.

Типові недоліки початкового етапу розслідування:

- поверховий огляд місця події;
- неточний опис у протоколі криміналістично значимих обставин механізму події;
- недостатня увага щодо вивчення мікрослідів;
- недостатнє вивчення негативних обставин;
- не завжди висуваються (а отже, і не перевіряються) всі можливі версії внаслідок неповного з'ясування обставин механізму злочину, його причин, а також даних, які відносяться до особи потерпілого і вбивці.

З метою недопущення вказаних недоліків, як правило, створюються слідчо-оперативні групи з числа найбільш досвідчених співробітників. Це значно підвищує ефективність як початкового, так і наступних етапів розслідування умисних вбивств.

В залежності від даних, на підставі яких порушено кримінальну справу, на початковому етапі можуть бути наступні типові ситуації:

- 1) знайдено труп відомої чи невідомої особи з ознаками насильницької смерті;
- 2) знайдені частини розтиненого трупа, а інші відомості про подію відсутні;
- 3) маються відомості про зникнення людини;
- 4) явка вбивці з повинною;
- 5) повідомлення про надходження в лікувальний заклад живих потерпілих (при замаху на вбивство).

Незалежно від ситуації, яка склалася на початку розслідування вбивства, початкові слідчі дії і оперативно-розшукові заходи повинні бути сплановані так, щоб вони сприяли:

- встановленню даних про механізм вчинення злочину і його причини;

- виявленню очевидців та інших можливих свідків;
- отриманню необхідних відомостей про потерпілого і вбивцю (його ознаки зовнішності, місце знаходження);
- можливості висунення версій, виходячи із наявних даних;
- можливості складення чіткого плану слідчих дій, розробка і проведення окремих тактичних операцій, які витікають із задач розслідування, в ситуації, яка склалась.

Складності при розслідуванні вбивств можуть мати місце на будь-якому етапі. На початковому – вони, як правило, пов'язані із недостатністю інформації про механізм злочину, відсутністю відомостей про потерпілого (невстановлена особа), невстановленістю місця вчинення злочину (при знайденні трупа в іншому місці). На наступних етапах складнощі можуть бути пов'язані з недостатністю доказової бази, що, як правило, є наслідком неякісного огляду місця події та інших прорахунків при проведенні первинних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

На початковому етапі складається розгорнутий план розслідування, виходячи із даних, які встановлені при проведенні початкових слідчих дій і оперативно-розшукових заходів.

2. Наступний етап розслідування вбивств

Основними задачами цього етапу є встановлення:

- чи вчинений злочин підозрюваним;
- чи були співучасники і хто вони;
- при яких обставинах вчинено злочин;
- які причини і умови цьому сприяли.

В залежності від виду вбивства і способу його вчинення, знарядь, які при цьому застосовувались, з'ясовуються інші обставини, що входять у предмет доказування.

Наступний етап розслідування починається, як правило, після пред'явлення обвинувачення особі і її допиту. При цьому можуть виникнути типові слідчі ситуації:

- обвинувачений повністю визнає свою вину;
- визнає свою вину частково;
- не визнає свою вину.

В будь-якій ситуації слідчий повинен займати активну

позицію по збору інформації і закріплення встановлених доказів. Незалежно від того, визнає обвинувачений свою вину чи ні, слідчий повинен провести освідчування з метою виявлення на тілі чи одязі слідів злочину, призначити судово-психіатричну або судово-медичну експертизу, провести криміналістичні, біологічні, інші дослідження виявлених слідів та інших речових доказів.

Основні задачі тактичних операцій на цьому етапі – перевірка відповідних версій і збір доказів для повного викриття винних. Це:

- встановлення мотивів вбивства;
- перевірка алібі обвинуваченого;
- розшук знарядь вчинення злочину та інші.

Проведення кожної тактичної операції вимагає попередньої підготовки, чіткого плану, який відображає її задачі, визначення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, коло учасників і їх функції, порядок і час проведення та ін.

3. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій

При огляді місця скоєння злочину чи виявлення трупа поряд з дотриманням загальних процесуальних і тактичних правил проведення огляду необхідно враховувати особливості, що витікають із різновиду цих злочинів. Можливі деякі ситуації:

- коли місце злочину не співпадає з місцем виявлення трупа (обов'язкове залучення до огляду судово-медичного експерта, вивчення негативних обставин, способу доставлення трупа);
- коли місце злочину співпадає з місцем виявлення трупа (спосіб спричинення смерті, виявлення слідів, обставин, які підтверджують або спростовують це).

Обшук, як правило, проводиться невідкладно при встановленні винної особи (особистий огляд завжди при затриманні).

Судово-медична експертиза обов'язкова. Типові питання перед експертом:

- яка причина смерті;
- які ушкодження є на трупі і в якій послідовності вони

- нанесені, які були смертельними;
- яким знаряддям спричинені ушкодження;
- чи міг потерпілий сам нанести собі ушкодження;
- чи є алкоголь, наркотики в органах трупа;
- інші специфічні питання, що витікають із обставин.

3. Криміналістична характеристика статевих злочинів

Специфіка розслідування цих злочинів обумовлена їх характером, необхідністю детального вивчення не тільки обставин самої події, особи потерпілої, підозрюваних і обвинувачених, але й різних сторін їх особистого життя, в тому числі й інтимного.

Складність розслідування полягає у тому, що:

- а) потерпіла не бажає оприлюднення і клопоче про збереження максимально в таємності факт зґвалтування;
- б) потерпіла психологічно не готова до викладення деталей злочину;
- в) потерпіла певний час не заявляє про злочин, що ускладнює пошук особи, що скоїла злочин (винного);
- г) іноді після зґвалтування потерпіла не в змозі сама приймати участь у слідчих діях внаслідок фізичного і психічного стану;
- д) часто потерпілою є неповнолітня;
- е) на потерпілу можливий вплив родичів винного, що призводить до зміни її показань;
- є) віктимність поведінки потерпілої.

До криміналістичної характеристики в якості її елементів, крім поведінки потерпілої, необхідно віднести спосіб вчинення і приховування злочину, найбільш характерні сліди, що пов'язані з насильством, місце й обстановка злочину, особу злочинця і його поведінку, характеристику джерел відомостей про обставини злочину і винного.

Спосіб вчинення зґвалтування вказаний у диспозиції кримінально-правової норми (із застосуванням насильства, погрози, або з використанням безпорадного стану потерпілої).

Найбільш характерними слідами зґвалтування є: розірваний одяг потерпілої, сліди боротьби, як на потерпілій, так і на

винному.

Місцем злочину можуть бути як жилі приміщення, так і нежилі, а також пустирі, лісові насадження, де немає сторонніх.

Злочинці розрізняються за віком, освітою, соціальним станом. Значна кількість цих злочинців вчинюється неповнолітніми.

Основним джерелом відомостей про обставини злочину і злочинця є заява потерпілої. Інколи це заяви родичів, повідомлення лікувального закладу.

При розслідуванні справ про зґвалтування необхідно встановлювати:

- наявність самої події злочину;
- особу, що вчинила злочин;
- його винність у конкретному злочині;
- обставини, які визначають характер і ступінь відповідальності;
- причини і умови, що сприяли зґвалтуванню.

Встановивши факт зґвалтування, слідчий з'ясовує:

- в чому конкретно виражалось фізичне насильство;
- форма і зміст погрози;
- чи всупереч волі;
- чим був обумовлений безпорадний стан потерпілої і його конкретне вираження (фізичні вади, неможливість усвідомлювати дії, що з нею вчиняються).

Важливе значення має встановлення часу, місця, обстановки зґвалтування, зміст розмов до події і після. Це сприяє можливості виявлення слідів та інших речових доказів, що підтверджує чи спростовує протиправність (тобто всупереч волі потерпілої) статевих зносин.

4. Тактичні прийоми розслідування статевих злочинів

1. Початковий етап розслідування зґвалтування

Справи про зґвалтування порушуються тільки по скарзі потерпілої і тільки з проханням притягнути до кримінальної відповідальності винного (а не з проханням примусити одружитись).

Для порушення справи необхідні об'єктивні дані, що свідчать про факт зґвалтування і які вказують на ознаки злочину. Для отримання таких даних необхідно провести попередню перевірку (що не заміняє розслідування). Мета перевірки (а це може бути огляд місця події) – з'ясувати, наскільки вірогідно, що зґвалтування в дійсності мало місце. З'ясувавши обставини, які підлягають встановленню, слідчий приступає до проведення первинних слідчих дій та організаційних заходів, виходячи із слідчої ситуації.

Найбільш типовими слідчими ситуаціями по цих справах є:

- потерпілій відомий гвалтівник;
- потерпілій не відомий винний, але вона запам'ятала його зовнішність і зможе впізнати;
- потерпіла не знайома з винним і не запам'ятала його;
- при зґвалтуванні групою осіб потерпіла знає одного з учасників.

В системі первинних слідчих дій необхідно виконати невідкладно такі (для запобігання втрати важливих доказів):

- 1) допит постраждалої;
- 2) розшук і затримання підозрюваного;
- 3) огляд місця події, виїмка і огляд одягу потерпілої і підозрюваного;
- 4) судово-медична експертиза або освідчення потерпілої і підозрюваного.

Послідовність цих дій визначається конкретною ситуацією. Початковий етап закінчується, коли зібрані достатні докази для висунення обґрунтованих версій про обставини злочину і винності конкретної особи. Це можуть бути версії:

- мало місце зґвалтування;
- статеві зносини відбулись за добровільною згодою потерпілої;
- заява про зґвалтування є неправдивою;
- мало місце задоволення статевої пристрасті неприродним способом;
- був тільки замах на зґвалтування.

Версії відносно суб'єкта злочину:

- зґвалтування вчинила особа, на яку вказала потерпіла;
- потерпіла помиляється відносно винного і умисно вказує на іншу особу;
- потерпіла з якихось причин умисно свідчить проти невинної особи.

При перевірці версії про причетність до злочину конкретної особи необхідно:

- провести допит, огляд підозрюваного і його одягу (факт насильства);
- провести пред'явлення для впізнання;
- провести дослідження слідів.

При перевірці версії про завідомо неправдиве повідомлення про злочин вивчаються і перевіряються такі обставини:

- як стало відомо про зґвалтування (коли, за чією ініціативою подано заяву), в якій обстановці стало відомо про сам факт зґвалтування. Інколи з'ясування цих обставин дозволяє зробити висновок про добровільність статевих зносин;
- чи дозволяли об'єктивні умови вчинити зґвалтування;
- чи є у потерпілої ушкодження, про які вона розповідала;
- в яких відносинах були потерпіла і гвалтівник.

2. Наступний етап розслідування зґвалтування

Приставаючи до цього етапу, як правило, вже з'ясовано:

- коли, де, при яких обставинах вчинено зґвалтування;
- в чому виразилось фізичне чи психічне насильство;
- які ушкодження спричинені потерпілій;
- чи вчиняла потерпіла опір і який;
- знайома вона з винним чи ні;
- чи просив винний відмовитись від подання заяви;
- що собою представляють потерпіла і злочинець.

Особливості наступного етапу багато в чому залежать від того, наскільки повно досліджені на початковому етапі версії про обставини зґвалтування.

Типові ситуації:

- а) обвинувачений визнає факт статевих зносин, але не визнає його насильницького характеру;
- б) заперечує факт зустрічі з потерпілою і посилається на алібі.

Задача слідчого полягає в тому, що на підставі зібраних на початковому етапі даних висунуті версії, перевірка яких дозволить встановити ряд обставин (наприклад, за чиєю ініціативою зустрілись на місці події; чи мало місце насильство і опір), що підтверджують чи спростовують основні версії, а також будуть впливати на ступінь і характер відповідальності.

3. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій при розслідуванні зґвалтувань

Допит потерпілої має надзвичайно важливе значення, тому що тільки їй відомі деталі вчиненого зґвалтування і дані про особу, що вчинила злочин. Потерпіла на допиті, який повинен бути проведений одразу після заяви, із почуття сорому не бажає повідомляти деталі злочину. Слідчий повинен: по-перше, дотримуватись етичних правил; по-друге, отримати інформацію про детальні обставини, що мають значення для встановлення злочинця і розслідування справи.

Огляд місця події, як правило, проводиться за участю потерпілої. Необхідно виявити, зафіксувати і вилучити сліди, що свідчать про факт зґвалтування (або негативні обставини). Особливу увагу приділяють огляду одягу. Ретельно вивчається обстановка, предмети, про які свідчить потерпіла.

Обшук і виїмка проводиться за місцем проживання підозрюваного, а також особистий огляд при затриманні. Основна мета – відшукати і вилучити предмети і одяг, які були на підозрюваному при вчиненні злочину.

Призначення експертиз залежить від вилучених слідів і предметів. Це можуть бути:

- криміналістичні (дактилоскопічна, трасологічна);
- судово-медична (потерпілої – наявність факту зґвалтування, зараження венеричною хворобою, вагітність, ступінь тяжкості ушкоджень);

- біологічна (належність плям крові, сперми);
- судово-психологічна (психологічна характеристика особи потерпілої, гвалтівника, особливо коли вони неповнолітні);
- психіатрична (якщо є необхідність, виходячи із даних, що встановлені).

Допит підозрюваного має за мету встановлення причетності до злочину, взаємовідносин з потерпілою, обставин і мотивів злочину. При цьому необхідна відповідна підготовка, виходячи із аналізу показань потерпілої, огляду місця події.

Пред'явлення для впізнання передбачає дотримання загальних правил тактики проведення цієї слідчої дії. Особлива увага приділяється наданню потерпілій, при необхідності, психологічної допомоги, особливо неповнолітній.

Завдання до семінарського заняття

Теоретичні питання

1. Криміналістична характеристика злочинів проти життя.
2. Початковий етап розслідування злочинів проти життя.
3. Наступний етап розслідування злочинів проти життя.
4. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій.
5. Криміналістична характеристика статевих злочинів.
6. Початковий етап розслідування статевих злочинів.
7. Наступний етап розслідування статевих злочинів.
8. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій.

Практичні завдання

Завдання 1

9 січня слідчий прокуратури Центрального району м. Н-ська Сидоров порушив кримінальну справу по факту виявлення пакета з частинами трупа людини в автоматичній камері схову на залізничному вокзалі.

При огляді було встановлено, що частини трупа замотані в аркуш цупкого паперу для упакувань світло-сірого кольору прямокутної форми, розміром 90x200 см. Два края аркушів довжиною 200 см рівні, інші два – нерівні. Папір місцями покритий плямами бурого і темно-сірого кольору.

Отримані в результаті розслідування дані дозволили встановити, що вбитим є гр-н М., а вірогідним вбивцем – А. В кімнаті А. був проведений обшук з метою виявлення речей М., слідів крові, паперу для упакувань, знаряддя вбивства і розтинання. При обшуку на дивані, біля плінтуса, поміж дошками підлоги були виявлені плями темно-бурого кольору. Крім того, був знайдений рулон паперу для упакувань із слідами відриву його частини.

1. Висуньте слідчі версії.
2. Складіть план розслідування.
3. Поставте питання судово-медичному експерту та експерту-криміналісту.

Завдання 2

16-річна Л. звернулась із заявою до міліції, де вказала, що напередодні на дискотеці познайомилася з молодим чоловіком, який назвався Едиком. Проводячи Л. додому після дискотеки, Едик запропонував їй вступити у статеві зносини. Л. відмовилась, і тоді Едик повалив її на землю, затискував їй рота, щоб вона не кричала, стискував шию, а потім погрожував вбити, якщо буде чинити опір. Вона злякалась і тому опір не чинила. Після згвалтування Едик провів її додому.

Вранці Л. розповіла про це батькам, які побачили вимазані брудом і кров'ю пальто і плаття. Батько примусив її поїхати разом з ним до міліції, де Л. повідомила прикмети Едика: обличчя продовгувате, ніс великий, з горбинкою, волосся темне, хвилясте. На верхній губі невеликі вуси.

В процесі перевірки заяви було з'ясовано, що у Едика був портфель і пакунок, який Л. допомагала нести. Судово-медичним освідченням було встановлено, що у Л. є ссадини на передній поверхні шиї, розрив дівочої плеви.

1. Охарактеризуйте слідчу ситуацію, яка може скласти-ся на початковому етапі розслідування.
2. Спробуйте визначити версії, які може висунути особа, стосовно якої подано заяву.
3. Які вилучення необхідно провести у потерпілої і особи, яка підозрюється у вчиненні зґвалтування?
4. Складіть план розслідування, включивши до нього слідчі дії і оперативно-розшукові заходи, необхідні для встановлення особи, що вчинила злочин.

Реферати

1. Особливості тактики допиту потерпілих при розслідуванні статевих злочинів.
2. Слідчі версії та планування розслідування вбивств на замовлення.
3. Особливості перевірки первинного матеріалу при вирішенні питання про порушення кримінальної справи при заявах про статеві злочини.

Література до теми

1. Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник: У 2 ч. – Ч. 2. – Харків: Консум, 2001. – С. 310-358.
2. Криміналістика: Учебник / Под ред. А.Г. Филиппова. – 3-е изд. – М.: Спарк, 2004. – С. 456-489.
3. Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 399-428.
4. Андреева Л.А. и др. Расследование изнасилований. – Л., 1980.
5. Шубин Ю.А. Расследование изнасилований. – М., 1982.
6. Чорний А. Розслідування вбивств, вчинених з метою заволодіння житлом потерпілого: початковий етап // Право України. – 2001. – № 8.
7. Кубрак П., Мікулін В. Деякі загальні положення методики розслідування тяжких злочинів, вчинених при складних формах співучасті // Право України. – 2001. – № 3.
8. Корж В. Окремі проблеми розслідування злочинів про торгівлю жінками, вчинених організованими транснаціональними групами // Право України. – 2001. – № 4.
9. Федченко В. Груповий метод розслідування кримінальних справ: деякі питання // Право України. – 2003. – № 1.